

SELÇUKLU DEVLETİNİN ASKERİ TEŞKİLATININ EYYUBİ DEVLETİ ASKERİ TEŞKİLATINA TESİRİ

COŞKUN ALPTEKİN

Eyyubi Devletinin askerî teşkilatına değinmeden önce Selçuklu askerî teşkilatının ana hatlarına bakma gerektiği kanaatindeyim. Selçuklularda askerî teşkilatta yapılan en mühim değişikliklerden biri askerî iktadır. Bu sayede pek kalabalık orduların devlete yük olmadan beslenmesi mümkün kılınmıştır. Eski Türk toprak hukukunun yeni şartlara uydurulması ile ortaya çıkarılan ikta, askerî olduğu kadar devletin idarî ve hukukî temellerinden birini teşkil etmektedir.

Büyük Selçuklularda ordu üç ana kısımdan müteşekkil idi. Bunlar, Hassa kuvvetleri olarak da adlandırılan *Gulaman-ı Saray*, ikta bölgelerinde her an savaşa hazır bir vaziyette tutulan *tımarlı sipahiler* ile *yardımcı kuvvetler* idi. Gulaman-ı Saray küçük yaşta saraya alınan özel bir eğitimden sonra, hassa ordusuna katılan kuvvetlerdi. Bunlar kendi içlerinde bazı guruplara ayrılarak hükümdara hizmet ederlerdi. Bu kuvvetlerin bir kısmı piyade idi. Ordunun esas gücü Tımarlı Sipahilerdi. Bunlar ikta sahibi olan ümeranın beslemekle yükümlü oldukları süvarilerdi.

Yardımcı kuvvetler ise, ya muayyen bir ücret karşılığında ya da ganimetten pay almak sureti ile sefere katılan Türkmen kuvvetleriyle, gönüllüler (mutavviün), gaziler (Guzad) ve Battalun denilen askerlerden müteşekkildi. Bunlar Divanü'l-Ceyş'in tutmuş olduğu defterlere kaydedilirler, sefer sonunda ücret veya ata tabir edilen bir pay alırlardı.

Ayrıca ordu içerisinde Mancınıkçılar (Haccarun), lağımçılar, neftçiler (Neffatun) gibi bilhassa muhasaralarda yardımcı sınıflar bulunmaktaydı.

Türkiye Selçuklu ordusu da Büyük Selçuklu ordusu gibi idi. Türkiye Selçuklu Kara ordusunu Kapıkulu, Tımarlı Sipahi ve yardımcı kuvvetler olmak üzere üç ana gurupta toplamak mümkündür. Bunlardan Kapıkulu askerî de kendi arasında Müfret (Müfadere), Halkâi Has (Dergâh), Gulaman-ı Dergah, Mülazıman-ı Yatak veya Yayak gibi sınıflara ayrılmıştı.

Tımarlı sipahiler Büyük Selçuklularda olduğu gibi ikta bölgelerinde beslenirdi. Moğol istilasından sonra Türkiye Selçuklu devletinde nizam

bozuldu. Bir kısım verimli ikta arazilerinin yurtluk “Mülk” haline getirilmesi asker sayısını azalttı. Bu husus devletin yıkılmasındaki sebeplerden biri oldu. Yardımcı kuvvetler ise Büyük Selçuklularda olduğu gibi aşiret kuvvetleri ile gönüllülere dayanmaktaydı. Ayrıca orduya Ecrî Har denilen geçici ücretli askerler de alınırdı. Bu askerlerin bazen müslüman olmayan milletlerden de seçildiği olurdu.

Selçuklu Devletlerinde ordunun öncü kuvvetlerine “Pişdar”, “Mukademe” veya “Talia”, sağ kola “meymene”, sol kola “meysere” merkez kuvvetlerine “Kalb” veya “Dümdara”, arka kuvvetlere “Saka” denilirdi. Karargâh ise “Muaskar” olarak adlandırılırdı. Türkiye Selçuklularında ordu, en küçüğünden başlamak üzere, ellibaşı subaşı, emir, serasker, emir sipehsarlar ve Melikü'l-Ümera gibi komutanların emri altında idi.

Selçuklu ordusunda asker ok, yay, kılıç, kargı, gürz, topuz, nacak gibi savaş aletlerini kullanırlardı. Ayrıca çarh, tiriçarh veya zemberek denilen peşpeşe büyük oklar atan zemberekli bir alet kullanılmaktaydı.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı olarak kurulmuş olan fakat daha sonraları bağımsızlıklarını elde eden atabeyliklerin askerî teşkilâtları bu sistem içinde idi. Musul Atabeyi İmadeddin Zengi kendisine ikta olarak verilen Musul ve Halep gibi yerlere karşılık 7.000 civarında sipahi beslemekteydi. Başlangıçta Musul atabeyliği'nin askerî teşkilâtının yapısı, Büyük Selçuklu askerî teşkilâtının bir halkasını oluşturuyordu. Fakat Büyük Selçuklu devletinin yıkılmasıyla bağımsızlığını ilân eden Musul Atabeyliği, Nureddin Mahmud b. Zengi zamanında askerî teşkilâtını düzenledi. Ancak bu düzenleme tamamiyle Büyük Selçuklu devletinin askerî teşkilâtının bir küçük modeli olmaktan ileri gitmedi. Eyyubî Devletinin kurucusu Selahaddin ve amcası Şirkuh ile babası Eyyüb, Büyük Selçuklu devletine tâbi olan Irak Selçukluları vasıtasıyla Musul atabeyliği'ne intikal eden askerî teşkilâtın içinde birer kumandan idiler. Zaten Mısır'ı ele geçiren ordunun organizasyonu da Musul Atabeyliği askerî teşkilatına göre düzenlenmişti. Bu bakımdan Selahaddin, Selçuklu askerî teşkilâtı içinde yoğunlaşmış bir kişi idi. Mısır'a hâkim olunca da devletin askerî teşkilâtını bu şekil içinde yeniden düzenledi. Bu askerî teşkilâta bakılınca, Selçuklularda olduğu gibi ordunun esasını toprağa bağlı ıktalı (tumarlı) süvarilerden oluştuğunu görmekteyiz. Ikta arazi yine Selçuklularda olduğu gibi Eyyubîlerde de babadan oğula intikal ederdi. Ikta sahibi, tesbit edilen miktar süvariye beslemek ve her an savaşa hazır bulundurmak zorunda

idi. Ikta bölgelerinde beslenen askerlerin, sayıları, silahları, aldıkları maaşlar, divanü'l-Mal ve divanü'l-Ceyş'deki defterlere kaydedilmekteydi.

Eyyubî ordusunun bir muharip sınıfı da Selahaddin'in hassa kuvvetleri idi. Bunlar arasında hür olarak doğmuş ve büyümüş askerler olduğu gibi, bilhassa Türklerden satın alınarak, bir eğitimden geçtikten sonra azad edilen ve tavaşi de denilen memluklar vardı. Sultan Alparslan zamanından beri Selçuklular'da olduğunu gürdüğümüz bu memluk sistemi yeni değil idi. Bu usul daha önceleri Abbasiler tarafından da denenmişti. Halife Mutasım'ın Türk memlukları yetiştirdiği bilinmektedir. Selçuklular'da Sultan Alp Arslan zamanında başlatılan fakat Sultan Melikşah zamanında meyvesini veren bu sistem içersinden yetişmiş büyük devlet adamları ve komutanlar vardır, (Kasımüddeve Aksungur, Bozan, Yağsıyan gibi). Azad edilen memluklar genellikle kendisini azad eden kişiye nibet edilirlerdi. Meselâ Selahaddin'in azad ettiklerine es-Selahıyye, Nureddin Mahmud b. Zengi'nin azad ettiklerine en-Nuriyye denilirdi. Bu memlukların zaman içinde yüksek mevkilere gelmesinde hiçbir mahzur yoktu. Onlar da hür olanlarla aynı haklara sahiptiler. Hatta XII. yüzyılın ortalarından itibaren devlet tamamıyla bu memlukların eline geçti.

Hassa birliği içinde yer alan bu memlukların sayısı 500 civarında olmalıdır. Hassa birliği içinde, "el-Mufradun", "Halkat es-Sultan" gibi sınıflar vardı. Bu sınıfların ne kadar olduğu ve hangi vazifeleri yerine getirdiği pek açıklığa kavuşmuş gibi değildir. Buna rağmen Türkiye Selçuklu devletinin askerî teşkilâtına baktığımızda, Kapıkulu askerinin bazı sınıflara ayrıldığını görmekteyiz. Meselâ "el-Mufradûn" un karşılığı olan "mufadere" eskerinin bir kısmının atlı, bir kısmının piyade olduğunu biliyoruz. Yine Eyyubî ordusundaki "Halkat es-Sultan" Türkiye Selçuklu ordusunda da vardır. Bunlara "Halkaî Has" veya "Halkaî Dergâh" denilmekte idi. Halkaî Dergâh'ın vazifesi, candarlar ile beraber Sultan'ın emniyetini temin idi. Sultan sefere çıktığı zaman otağının emniyetini "Mülâzıman-ı Yatak" sağlar idi. Ibn Bibi, Selçuknâme'sinde "Ahlat'ın fethinden sonra, buranın arazinin tahriri için yolladığı veziri Süleyman Pervane'nin emrine bazı memurların yanı sıra mufadere ve Guleman-ı Has'dan bin süvarinin verildiğini" kaydetmektedir.

Türkiye Selçuklu ordusu içinde yer alan bu sınıfların bir çoğunun, Eyyubî ordusu içinde yer almasına bakılırsa, bunların yaptıkları işlerin de aynı olduğu kanaatine varılabilir ve Selahaddin'in Hassa birliğindeki memlukların "el-Mufradun", "Atlab el-Mire" ve "Halkat es-Sultan" gibi sınıflara ayrıldığı söylenebilir.

Eyyubî ordusunda Hassa ve Tımarlı Sipahilerin yanısıra, bir takım yardımcı kuvvetler de bulunmaktaydı. Bunların başında Eyyubî hâkimiyeti altına girmiş devletlerin kuvvetlerini, mahalli milis kuvvetlerini ve gönüllüleri saymak gerekir. Ayrıca göçebe Türmenler ve bedeviler de gerektiğinde askere alınırlardı. Selçuklular'da olduğu gibi Eyyubîler'de de askerlik halk tarafından sevilen ve kârlı görülen bir meslekti. Bu bakımdan savaş zamanlarında asker bulmak pek zor değildi. Ancak askerin masrafı devlet hazinesine oldukça ağır yükler getiriyordu. Bu bakımdan Selahaddin ordusunun sayısını azaltma yoluna dahi gitti.

Selahaddin zamanında Eyyubî ordusunun mevcudu hakkında 7000 ilâ 14.000 gibi değişik rakamlar verilmektedir. Esasında ordu mevcudu zaman içerisinde azalma ve çoğalma göstermiştir. Meselâ, kayıtlarda Selahaddin'in, 11 Eylül 1171'de Kahire'de Frenk ve Bizans elçilerine düzenlediği askerî resmi geçitte 14.000 askerin merasime katıldığı mevcuttur.

Selahaddin zamanında *tavaşiler*'in senelik maaşları Ikta ve *Câmakıyye* olarak 700 ilâ 1200 dinar arasında değişmekteydi. Bu miktarlar devlete oldukça yüksek maliyete, mal olmaktaydı. Bu yüzden Selahaddin 577/1181 yılında askerin mevcudunu azaltarak 8-9 bin civarına düşürdü. Bunların 7.000'e yakını *Tavaşi*, 1500'ü *Karagulam* idi. Bu ordunun yanısıra şehirlerde emniyeti sağlayan askerler de vardı. Bunlar daha ziyade yaya olup kale müdafaalarında kullanılırlardı.

Eyyubî ordusunun düzeni de Selçuklu ordu düzenine benzemektedir. Eyyubî ordusunun merkezine "*Kalb*", sağ kola "*Meymene*", sol kola "*Meysere*", öncü kuvvetlere "*Mukaddeme*", muharebelerde keşif birliklerine "*Talia*", hücum müfrezelerine "*el-Calişıyye*" denilirdi. Muharebe esnasında ordu, merkez, sağ ve sol cenahlara ayrılır ancak içlerinde *Tulb* denilen küçük birlikler oluşturulurdu. Makrizî'nin, el-Kazıl Fazıl'dan nakline göre "*Tulb*" kelimesi Oğuz dilinde özel sancağı, kösü ve borusu bulunan 70 ilâ 200 kişi arasındaki süvari birliği için kullanılırdı. Eyyubîler'de ise Tulb büyük veya küçük olsun bir emirin kumandası altındaki birliğe ad olarak verilmekteydi.

Netice olarak, Selçuklu askerî teşkilatı Eyyubiler tarafından kendi askerî teşkilatları olarak aynen kabul edilmiştir. Ancak, zaman içerisinde ve hâkim oldukları bölgenin getirdiği hususiyetler neticesinde olan değişiklik ve yenilikler Selçuklu Askerî teşkilatının ana nizamını bozacak mahiyette olmamıştır.